

УДК 65.012.8

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Коц О.М.

FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT OF ENTERPRISE SECURITY

Kots L.M.

*Визначено передумови оцінки фінансових ризиків в системі управління фінансовою безпекою підприємств. На основі аналізу підходів до визначення та оцінки ризиків, розкрито ключові ознаки ризиків, їх походження та обґрунтовано необхідність ідентифікації ймовірності їх настання для з метою забезпечення фінансової безпеки підприємства. Розглянуто методики визначення ступеню ризику. Наведена системна класифікація ризиків безпеки підприємства. Проведено оцінку ризиковості діяльності ПАФ «Плугатарь» на основі експертної оцінки з урахуванням результатів аналізу протиріччя думок експертів. Запропоновано методи управління фінансовими ризиками. **Ключові слова:** ризик, фінансовий ризик, управління фінансовими ризиками, управління фінансовою безпекою підприємства, методи оцінки ризиків, класифікація.*

Постановка проблеми. За сучасних умов діяльність українських підприємств значно ускладнилася загальним нестабільним станом в економіці, що потребує нових підходів до забезпечення підприємств для ефективної роботи. Провідна роль в управлінні фінансовою безпекою підприємств відведена своєчасному виявленню, ідентифікації та проведенню заходів по запобіганню або зменшенню впливу ризиків. Ризики, за відсутності заходів по нейтралізації, або ігноруванні їх, мають властивість накопичуватися або збільшуватися та формувати небезпечні ситуації у будь-якій діяльності. Не є виключення і підприємницька діяльність, яка здійснюється в умовах невизначеності. За таких умов об'єктивно стає неможливим уникнути ризику. Тому стратегічно важливим елементом управління фінансовою безпекою підприємств є прогнозування глобальних параметрів економіки, розробка варіантів та сценаріїв реагування на зміни за допомогою виявлення та визначення впливу фінансових ризиків, проведення превентивних заходів в поточному періоді з метою мінімізації можливих втрат в майбутньому, від впливу сторонніх негативних факторів на діяльність підприємств. Оскільки фінансову безпеку

можна визначити як систему управління діяльністю підприємства з метою забезпечення належного рівня ефективності діяльності та при цьому підтримувати належний рівень захищеності, що відображається через систему показників оцінки його стану, в умовах невизначеного і конкурентного середовища. Невід'ємною частиною в системі забезпечення фінансової безпеки є управління фінансовими ризиками, оскільки їх наявність та можливість фактичного настання спричинять небажані зміни в діяльності підприємства з втратами вигід, капіталу, ресурсів. У загальному портфелі ризиків підприємства фінансові ризики відіграють найбільш значущу роль не лише тому, що вони більше ніж інші підтверджені впливу змін економічної ситуації, кон'юнктури фінансового ринку і результати їх прояву відображаються на фінансово – господарській діяльності підприємства, але і тому, що ними дійсно можливо і потрібно керувати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання фінансової безпеки та дослідження сутності ризиків є об'єктом дослідження багатьох вчених. Концепція фінансових ризиків широко представлена в роботах закордонних авторів, таких як Р. Галлахер, Дж.М. Кейнс, М. Лифсон, А. Маршалл, А. Пігу, Й. Шумпетер, К. Ерроу, І.А. Бланк, І.Т. Балабанов, М.Е. Буянова, В.Б. Єгоров, Е.Д. Сердюков, Е.У. Уткин.

З переходом до ринкової економіки методологія і практичний інструментарій управління ризиками стали розглядатися у роботах відомих вітчизняних вчених П.І. Верченко, В.В. Вітлінського, К.С. Горячевої, Н.І. Реверчук, В.І. Мунтян та ін.

Визнаючи безсумнівний внесок вчених у розробку теорії та практичних рішень в управлінні фінансовими ризиками, слід зазначити, що питання фінансового управління підприємствами в умовах кризи потребують нових досліджень. Потребують більш поглибленого дослідження проблеми фінансової стабільності та підвищення фінансової стійко-

сті підприємства; виявлення специфічних ризиків для видів економічної діяльності, зокрема сільсько-го господарства; вибір повного та достовірного інформаційно-аналітичного забезпечення аналізу; оцінка та конкретні заходи управління фінансовими ризиками.

Постановка мети статті – дослідити теоретичні і практичні аспекти методики аналізу і оцінки фінансових ризиків підприємства в процесі здійснення виробничої діяльності та використання отриманих показників в управлінні фінансовою безпекою підприємства.

Основний матеріал дослідження. Вивчаючи сутність фінансових ризиків, природу їх походження, різновиди, методи оцінки було встановлено, що в науковій літературі існує неоднозначність у трактуванні рис, властивостей, елементів ризиків, у розумінні його змісту, співвідношення об'єктивних та суб'єктивних сторін. Різноманітність поглядів стосовно сутності ризиків пояснюється багатоаспектністю цього явища, недостатнім використанням в практиці управління фінансовою безпекою підприємств.

В.В. Вітлінський визначає фінансовий ризик як економічний ризик виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати (недоотримання) доходу або капіталу, у грошовому вимірі, пов'язаний з альтернативністю вибору в ході здійснення підприємством своєї діяльності у відповідності до конкретної фінансово-економічної мети в умовах об'єктивно існуючих невизначеностей та конфліктності [4].

Т.Ю. Гаврилюк під фінансовим ризиком підприємства розуміє результат вибору його власниками або керівниками альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при ймовірності понесення економічного збитку (фінансових втрат) у наслідок невизначеності умов його реалізації. Оскільки фінансова безпека підприємства являє собою здатність суб'єкту господарювання планомірно розвиватися, зберігаючи свою фінансово-економічну стійкість, ліквідність та здатність до розширеного відтворення, фінансові ризики є об'єктом дослідження та управління фінансовою безпекою підприємств.

І.А. Продченко розглядає управління фінансовими ризиками підприємства як систему принципів і методів розробки і реалізації ризикових фінансових рішень, забезпечуючи всебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків.

На наш погляд, управління фінансовими ризиками - це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі котрої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення запланованих результатів, невдач, відхилення від цілей з метою зменшення фінансових втрат від настання несприятливих умов [2].

При розробці методики оцінювання ризиків, практичних рекомендацій по зниженню та мініміза-

ції ризиків та формування стратегії управління ризиками слід брати до уваги той факт, що підприємства здійснюють господарську діяльність в економічному, правовому просторі та активно впливають один на одного, оцінку ризиків підприємства слід розпочати з визначення факторів, та міри їх впливу, що залежать від економічного середовища, дій конкурентів чи інших суб'єктів. Розглянемо можливі загрози, що створюють інші суб'єкти для підприємства у табл. 1.

Таблиця 1
Суб'єкти впливу на підприємство та ризики, що вони можуть спричинити

Суб'єкти, що впливають на підприємство	Можливі ризики
Постачальники сировини та необхідних ресурсів	Невідповідність умовам поставки; порушення періодичності поставок; погана логістика; зниження якості сировини; зміна умов оплати за поставлені товари; порушення договірних умов; відмова від виконання умов договору
Банківські установи	Недостатнє кредитування; здорожчання кредиту під час діяльності кредитного договору; вимога термінового погашення кредиту; зміна умов обслуговування на діючі кредитні угоди
Державні установи	Зміна законодавчої бази стосовно регулювання діяльності підприємства, банківської діяльності (умови розрахунково-касового обслуговування, обмеження кредитування, та ін.), оподаткування, інвестування. Встановлення обмежень на здійснення окремих видів діяльності. Відміна пільг, різке здорожчання тарифів. Застосування штрафних санкцій. Зміна курсу валют. Зміна відсоткових ставок
Споживачі	Зміна умов поставки, зниження попиту на продукцію, відмова від готової продукції, погіршення платоспроможності дебіторів
Посередники	Відмова від власних зобов'язань, зміна політики діяльності
Конкуренти	Рейдерство, недобросовісна конкуренція

Фінансові ризики є основними в системі ризиків підприємства оскільки:

- вони є комплексними ризиками, бо на кінцеві фінансові результати спричиняють вплив втрати не лише в фінансовій сфері, але і в таких сферах, як виробництво продукції, комерційна діяльність;
- розповсюджуються на всі види діяльності підприємства;
- вимірюються у грошовому вираженні (результат надзвичайної діяльності підприємства, вартість запасів, фінансові втрати від простроченої дебіторської заборгованості).

Методи виявлення та оцінки ризиків можна розподілити на:

- статистичні;
- експертні (анкетування, інтерв'ю, побудова карти ризиків);

- аналітичні (фінансовий аналіз, аналіз документації, аналіз бізнес-процесів, benchmarking, факторний аналіз).

Призначення аналізу ризиків полягає в отриманні необхідних даних для використання в прийнятті управлінських рішень щодо проведення заходів для забезпечення підприємства з метою недопущення погіршення фінансово-економічного стану підприємства та втрат. Аналіз включає два взаємодоповнюючих види: якісний та кількісний [3]. Під час проведення якісного аналізу причини (дії, що викликають настання ризикових подій), фактори (передумови, що сприяють збільшенню ймовірності настання ризику), потенційні області ризику. За результатами виділення потенційних областей ризику, аналізу причин та факторів виявляють конкретні ризики діяльності підприємства. Кількісний аналіз ризиків полягає в оцінці ступеня ризику (ймовірності настання випадків втрат, а також розмір можливих збитків від нього).

В основу даної статті покладена методика розрахунку ризику на підставі поділу ризиків за характером впливу на прості і складні. На наш погляд дана методика є найбільш адаптованою до сучасних економічних умов. При цьому складні ризики є поєднанням простих ризиків, визначених повним переліком не пов'язаних між собою подій, кожна з яких досліджується окремо. Завданнями, що вирішуються під час кількісного аналізу ризиків, є: встановлення вичерпного переліку ризиків; визначення питомої ваги кожного простого ризику у загальній сукупності; оцінка ймовірності настання подій, стосовно кожного простого ризику; визначення бальної оцінки за всіма ризиками проекту.

При визначенні можливих ризиків для підприємства слід враховувати стадію життєвого циклу відтворення. На підставі аналізу впливу зовнішнього середовища, внутрішніх факторів та стадії відтворення складається перелік загроз, що і будуть являти собою прості ризики для підприємства. Оцінка може проводитися окремо за видами діяльності підприємства (або виробництва окремого виду продукції), або в цілому по підприємству. Наступним етапом аналізу ризиків має бути визначення питомої ваги окремих простих ризиків у загальній сукупності.

Так принциповим для розрахунків є припущення, у скільки разів перший пріоритет вагоміший за останній (f) та визначається як відношення першого пріоритету до останнього. Далі визначається вага групи з найменшим пріоритетом за формулою:

$$W_k = 2 / [k (f + 1)] \quad (1)$$

де k – кількість пріоритетів.

Визначаємо питому вагу інших груп пріоритетів за формулою:

$$W_j = W_k [(k - j) f + j - 1] / (k - 1) \quad (2)$$

Та визначаємо питому вагу простих факторів у групі, як відношення загальної питомої ваги окремої групи до кількості ризиків у групі. Це означає, що

всі прості ризики всередині однієї пріоритетної групи мають однакову вагу.

Наступним етапом оцінки є визначення ймовірності настання ризику з використанням методу експертних оцінок. Для проведення цієї роботи необхідно залучити не менше трьох експертів, добре розуміючих сутність проблеми. Кожному експерту, працюючому окремо, надається перелік ризиків, стосовно об'єкта аналізу, та пропонується оцінити ймовірність їх настання за системою оцінок: 0 – ризик розглядається, як неіснуючий; 25 – ризик, швидше за все, не реалізується; 50 – про настання події певного висновку зробити не можна; 75 – ризик, швидше за все, проявиться; 100 – ризик реалізується напевне. Оцінки експертів слід перевірити на їх протиріччя, котрий виконується по таким правилам:

1. $\max |A_i - B_i| \leq 50$; $i = 1, 2, \dots, n$ (де A_i та B_i – оцінки двох експертів у відношенні i – го ризику) – означає, що максимальна різниця між оцінками експертів по будь – якому фактору повинна бути менше 50. Порівняння проводиться по модулю. Це правило спрямоване на усунення недопустимих відмінностей в оцінці ймовірності настання окремого ризику.

2. $\sum |A_i - B_i| / n \leq 25$ – спрямоване на погодження оцінок експертів в середньому. Воно використовується після виконання правила 1. Для розрахунку розходження оцінок складається по модулю та отриманий результат ділиться на число простих ризиків, згідно їх переліку для об'єкту (підприємства). Оцінки експертів можна признати не суперечливими, якщо отримана величина не перевищує 25.

Усього має бути зроблено 3 (при 3-х експертах) попарних порівняння думок для 1-го і 2-го; 1-го і 3-го; 2-го і 3-го експертів. Якщо між думками експертів виявлені протиріччя (невиконання правил 1 і 2), вони обговорюються на нарадах для прийняття погодженої позиції по конкретному питанню. Визначення підсумкової оцінки за усіма ризиками проекту проводиться за формулою:

$$R = \sum W_i P_i \quad (3),$$

де W_i – питома вага окремого простого ризику; P_i – середня ймовірність настання i – го ризику.

Таким чином, результати кількісного аналізу, виконані за допомогою даної методики, на наш погляд, дозволять виділити найбільш значущі з простих ризиків, а також дати узагальнену оцінку всієї сукупності ризиків.

Практичне використання наведеної методики розглянемо при визначенні ризиків в системі управління ПАФ «Плугатарь» Біловодського району Луганської області. Перелік ризиків, які можуть вплинути на безпеку підприємства наведені у табл. 2. В третій графі вказано оцінку пріоритетів, котрі відображають значущість кожної окремої події для безпеки підприємства в цілому. Розглянуто 13 простих ризиків ($n = 13$), поєднаних у 3 групи пріоритетів ($k = 3$). Зроблено припущення, що перший пріоритет в 4 рази вагоміший, ніж третій пріоритет ($f = 4$).

Т а б л и ц я 2

Ризики, що можуть загрожувати безпеці ПАФ «Плугатарь»

Ризики, $S_i, i = 1, \dots, n$	Негативний вплив на безпеку підприємства	Група пріоритетів, $Q_j, j = 1, \dots, k$
S1 – зростання цін на сировину, зношеність основних засобів	Зниження прибутку через зростання витрат, підвищення витрат на ремонт	Q1
S2 – погіршення стану в країні, форс-мажорні обставини	Припинення діяльності, втрата фінансових ресурсів та активів підприємства, втрата ринків збуту	
S3 – нестача оборотних засобів	Зниження прибутку через поповнення оборотних засобів	
S4 – Непередбачувані витрати через інфляцію	Зменшення прибутку, зниження загальної платоспроможності через знецінення грошових коштів, збільшення обсягів позичкового капіталу	
S5 – платоспроможність споживачів	Зниження прибутку, збільшення запасів, підвищення витрат на їх зберігання	Q2
S6 – несприятливі погодні умови	Втрата посівів, додаткові витрати на відновлення насаджень, зменшення врожайності, недоотримання прибутку	
S7 – недостатній рівень заробітної плати, кваліфікація робітників	Текучість кадрів, зниження продуктивності праці, збільшення аварійних ситуацій	
S8 – погіршення фінансового стану дебіторів	Збільшення витрат на управління дебіторською заборгованістю, втрата фінансових ресурсів через несплату боргів дебіторами	
S9 – зміни у законодавстві, зростання податків	Витрати на впровадження нових вимог, зменшення розміру чистого прибутку.	Q3
S10 – несвоєчасне виконання робіт	Збільшення термінів виконання робіт, втрата врожаю, недоотримання прибутку	
S11 – залежність від постачальників	Зниження прибутку через зростання цін на сировину і матеріали	
S12 – зниження якості сировини	Отримання гіршого результату, збільшення витрат, зменшення прибутку	
S13 – зміна умов оплати за діючими угодами	Необхідність залучення додаткових ресурсів, внаслідок чого збільшаться витрати	

Для оцінки ймовірності настання несприятливих подій для ПАФ «Плугатарь» було залучено трьох експертів (E1 – E3), котрі оцінювали ймовірність настання ризиків, використовуючи наведену вище систему оцінок (табл. 3).

Проведемо аналіз оцінок експертів на протиріччя (табл. 4). Аналіз показав допустиму погодженість думок експертів та можливість використання їх у розрахунках, оскільки використовуючи правила оцінки протиріч виявлено, що: 1. $\max |E1 - E3| \leq 50$; 2. $\sum |E1 - E3| / n = 12,3 \leq 25$.

Т а б л и ц я 3

Ймовірність настання ризиків

Ризики	E1	E2	E3	Середня ймовірність, P_i
S1	85	80	80	82
S2	80	85	75	80
S3	70	75	80	75
S4	70	65	70	68
S5	50	45	45	47
S6	40	35	40	38
S7	30	35	40	35
S8	30	35	30	32
S9	25	30	35	30
S10	15	15	15	15
S11	15	10	10	12
S12	10	5	10	8
S13	5	10	5	7

Визначимо вагу групи з найменшим пріоритетом (за формулою 1). Вона становить $W3 = 0,133$. Скориставшись формулою 2 визначено питому вагу першої та другої групи. Вона складає $W1 = 0,532$ та $W2 = 0,333$ відповідно. Відповідно питома вага кожного простого ризику у першій групі складе 0,133, у другій – 0,067, у третій – 0,033. Зведемо результати розрахунків у таблицю та визначимо загальну оцінку ризику для ПАФ «Плугатарь» (табл. 5).

Т а б л и ц я 4

Аналіз протиріччя думок експертів

$ E1 - E2 $	$ E1 - E3 $	$ E2 - E3 $	$\max E1 - E3 $
5	5	0	5
5	5	10	10
5	10	5	10
5	0	5	5
5	5	0	5
5	0	5	5
5	10	5	10
5	0	5	5
5	10	5	10
0	0	0	0
5	5	0	5
5	0	5	5
5	0	5	5
$\sum E1 - E3 / n =$			$160 / 13 = 12,3$

Таблиця 5

Визначення загальної оцінки ризику ПАФ «Плугатарь»

Пріоритети, Q _j	Питома вага групи, W _j	Прості ризики, S _i	Питома вага простих ризиків, W _i	Ймовірність настання ризику, P _i	Балл, W _i P _i
Q1	0,534	S1	0,133	82	10,91
		S2	0,133	80	10,64
		S3	0,133	75	9,98
		S4	0,133	68	9,04
Q2	0,333	S5	0,067	47	3,15
		S6	0,067	38	2,55
		S7	0,067	35	2,35
		S8	0,067	32	2,14
		S9	0,067	30	2,01
Q3	0,133	S10	0,033	15	0,49
		S11	0,033	12	0,40
		S12	0,033	8	0,26
		S13	0,033	7	0,23
Разом	1,0	-	1,0	-	54,15

Розрахована загальна оцінка ризику підприємства склала 54,15. Це вказує на середній рівень ризику ПАФ «Плугатарь».

Висновки та пропозиції. Процес управління фінансовими ризиками за стадіями життєвого циклу відтворення сільськогосподарської продукції - це структурний компонент фінансового менеджменту, що включає в себе п'ять етапів:

1. Аналіз середовища, що породжує зовнішні фактори ризику на кожній стадії відтворення сільськогосподарської продукції.

2. Діагностика системи фінансових показників і рейтингова оцінка фінансового стану підприємства одного виду економічної діяльності;

3. Ідентифікація специфічних фінансових ризиків для сільськогосподарських підприємств;

4. Визначення класу ризику для окремого підприємства галузі;

5. Прийняття рішень щодо вибору інструментів управління фінансовими ризиками в залежності від стадії відтворення.

Для організації ефективної системи управління фінансовими ризиками, здатної виявляти та контролювати події, що негативно впливають на досягнення стратегічних цілей, необхідно дотримуватися основоположних принципів: колегіальності органу управління; незалежності аналітичного підрозділу; формування системи внутрішнього контролю; мотивація персоналу.

Методи управління фінансовими ризиками можна розподілити на групи:

1. Запобігання ризику:

- відмова від проекту;
- продаж активів;
- вихід з ринку.

2. Передача ризику:

- страхування;
- хеджування;
- аутсорсинг.

3. Утримання ризику:

- свідоме прийняття;

- самострахування.

4. Зниження ризику:

- диверсифікація;
- встановлення лімітів;
- моніторинг.

Подальші дослідження спрямовані на розкриття протиризикового механізму в управлінні підприємством.

Література

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А.Бланк – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
2. Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: Учебник для вузов.- СПб: Питер, 2007. – 784 с.
3. Воробьев С.Н. Управление рисками в предпринимательстве. – М.: «Дашков и К», 2005. – 772 с.
4. Шапкин А.С., Шапкин В.А. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций. 7-е изд. – М.: «Дашков и К», 2009. – 323 с.

References

1. Blank I.A. Upravlenie finansovoj bezopasnost'ju predpriyatija / I.A.Blank – K.: Jel'ga, Nika – Centr, 2004. – 784 s.
2. Vechkanov G.S. Jekonomicheskaja bezopasnost': Uchebnik dlja vuzov.- SPb: Piter, 2007. – 784 s.
3. Vorob'ev S.N. Upravlenie riskami v predprini-matel'stve. – M.: «Dashkov i K», 2005. – 772 s.
4. Shapkin A.S., Shapkin V.A. Jekonomicheskie i fi-nansovye riski. Ocenka, upravlenie, portfel' investicij. 7-e izd. – M.: «Dashkov i K», 2009. – 323 s.

Коц Е.М. Финансовые риски в системе управления финансовой безопасностью предприятия

Определены предпосылки оценки финансовых рисков в системе управления финансовой безопасностью предприятия. На основе анализа подходов к определению и оценке рисков, раскрыты ключевые признаки рисков, их происхождение и обоснована необходимость идентификации вероятности их наступления для с целью обеспечения финансовой безопасности предприятия. Рассмотрены методики определения степени риска. Приведена системная классификация рисков безопасности предприятия. Проведена оценка рискованности деятельности

ПАФ «Плугатарь» на основе экспертной оценки с учетом результатов анализа противоречия мнений экспертов. Предложены методы управления финансовыми рисками.

Ключевые слова: риск, финансовый риск, управление финансовыми рисками, управления финансовой безопасностью предприятия, методы оценки рисков, классификация.

Kots L.M. Financial risks in the system of financial management of enterprise security

Defined the prerequisites for the assessment of financial risks in the system of management of financial security of enterprises. Based on the analysis of approaches to defining and assessing risks, identified the key indicators of risks, their origin and the necessity of identifying the probability of their occurrence for the purpose of providing financial security company. Analyzed the methods of determining the degree of

risk. Given the systemic risk classification of enterprise security. Assessment the riskiness of the activity "Plugar" on the basis of expert assessment based on the results of the analysis of the contradictions of opinions of experts. Proposed methods of financial risk management.

Keywords: risk, financial risk, financial risk management, financial management of enterprise security, risk assessment methods, classification.

Кот О.М., аспірантка кафедри «Статистики та економічного аналізу» ЛНАУ
financesnu@ukr.net

Рецензент: д.е.н., проф. кафедри «Фінанси» СНУ ім. В.Даля Костирко Л.А.

Стаття подана 20.01.2015